

Mirosława CZERNY
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
email: mczerny@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-8216-9912

ROZWÓJ MIASTA W WARUNKACH DOMINACJI NIEFORMALNEJ ZABUDOWY MIESZKANIOWEJ. PRZYKŁAD VILLAVICENCIO W KOLUMBII

Development of the city in the conditions of informal housing development domination. Example of Villavicencio in Colombia

Abstract: The development of Colombian cities is conditioned both by the growing number of the country's population and the internal political situation, which is conducive to mass forced migrations of the rural population to the cities. Initially, the goal of these migrations was only urban centers located in the Andes, mainly Bogota and Medellin. Since the beginning of the 21st century, more and more people have settled in cities located in lowland regions – in the Caribbean Plain and in the eastern plains, i.e., in the Llanos Orientales. Sensitive ecosystems characterizing tropical areas are degraded as a result of invasive informal development – natural vegetation is destroyed, surface water pollution increases, the frequency of landslides and mudslides increases, and fauna is impoverished. The lack of an effective urban planning system and the high demand for new areas for informal development, as well as closed housing estates for the middle and upper classes, cause profound changes in the city's ecosystem and its surroundings and expose buildings erected on land unsuited for this type of use to destruction.

Key words: informal sector in the city, environmental degradation, Villavicencio, urbanization in tropical regions, forced migration

WSTĘP

Procesy urbanizacji w Ameryce Łacińskiej – wzrost liczby ludności miast, ekspansja przestrzen-
na zabudowy miejskiej na tereny wiejskie i leśne, uwarunkowania społeczne i kulturowe ich rozwoju
doczekały się już bardzo obszernych studiów i analiz, o czym wielokrotnie pisano wcześniej (Czer-
ny 2014).

Wpłynęło: 29.01.2023
Zaakceptowano: 5.09.2023

Zalecany sposób cytowania / Cite as: Czerny M., 2023, Rozwój miasta w warunkach dominacji nieformalnej zabudowy mieszkaniowej. Przykład Villavicencio w Kolumbii, *Prace i Studia Geograficzne*, 68.2, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 189–202, DOI: 10.48128/pisg/2023-68.2-10.

Urbanizacja, będąca zdaniem ekonomistów i politologów przejawem modernizacji w XXI wieku jawi się jako proces dalszego skupienia (aglomeracji) ludności, jako produkt zmian społecznych, wynik natężonych procesów rozwoju ekonomicznego, procesów industrializacji, kryzysów ekonomicznych i społecznych, efektu dobrowolnych i przymusowych przesiedleń ludności (najczęściej z terenów objętych konfliktami zbrojnymi), wyniku spekulacji i rywalizacji wielkiego kapitału o ziemię i nowe inwestycje (Suarez Puerto 2014). Te procesy ze swej strony wpływają na obraz, lokalizację, typologię i cechy zabudowy miejskiej, dostępność sieci drogowej, mobilność mieszkańców, jakość połączeń wewnątrz obszaru zurbanizowanego, dostępności do edukacji i służby zdrowia, cechy struktury społecznej miasta. (Suarez Puerto 2014).

Już w 1974 r. Manuel Castells pisał, że wzrost miast w Ameryce Łacińskiej jest rezultatem scentralizowanej urbanizacji, gdzie o dynamice tego procesu świadczą nie tylko większe tereny zabudowy, ale też cechy kulturowe i społeczne miejsca, które kształtują specyficzny krajobraz miejski i nadzieję na znalezienie miejsc pracy, co stanowi najważniejszy magnes przyciągający imigrantów (Castells 1974). Miasta są coraz bardziej zróżnicowane pod względem cech społecznych – wielkości dochodów mieszkańców, struktury ich wykształcenia, struktury etnicznej, regionu pochodzenia imigrantów, zatrudnienia, etc. Mieszkańcy tworzą fizyczną przestrzeń miasta i decydują o dynamice jej zmian – ekonomicznych i środowiskowych (Castells 1974). Poprzez nowe formy użytkowania przestrzeni i coraz to nowe kierunki do dalszej ekspansji zabudowy miejskiej wpływają na formy przestrzenne, społeczne struktury wewnętrzne oraz zróżnicowanie użytkowania ziemi, w tym m.in. ograniczanie zieleni w mieście.

W Villavicencio (w Kolumbii) dynamiczny rozwój zasięgu zabudowy miejskiej jest spowodowany nie tylko wzmożonym napływem ludności, rozwojem turystyki i bonanzą naftową, ale też warunkami środowiska naturalnego, głównie ciepłym klimatem i istnieniem rozległych terenów zieleni wokół miasta i w samym mieście. Procesy urbanizacji sprawiają jednak, że zabudowywane są obszary podmiejskich pastwisk i gruntów orných oraz mokradeł. Zagrożają tym naturalnym ekosystemom przede wszystkim nowopowstałe osiedla nieformalne imigrantów z innych regionów kraju (*desplazados*). Celem artykułu jest więc, na podstawie analiz źródeł kartograficznych, prześledzenie procesu zmian w zasięgu ekspansji zabudowy mieszkaniowej oraz wskazanie problemów, które z tego wynikają. Szczególny nacisk położony jest na kwestie relacji między szybkim wzrostem popytu na nowe tereny pod inwestycje a kurczeniem się terenów zieleni w mieście.

PRZYRODA W MIEŚCIE

Fragmentacja zwartych kompleksów krajobrazowych jest jedną z głównych przyczyn zmian fizyczno-biotycznych w środowisku naturalnym, w tym także w miastach. Ingerencja człowieka w zwarty, ciągły krajobraz prowadzi do zmian w jego funkcjach i strukturze. Wprowadzanie zabudowy oraz infrastruktury technicznej generuje utratę łączności siedlisk i izolację w ograniczonych przestrzennie populacjach biologicznych. Czynniki te zwiększają podatność gatunków na wyginięcie, powodując utratę różnorodności biologicznej (Rudas *et al.* 2007).

Na utratę różnorodności biologicznej mają wpływ czynniki bezpośrednie (przekształcenie krajobrazu, wprowadzenie obcych gatunków, nadmierna eksploatacja zasobów biologicznych, zanieczyszczenia i globalne zmiany klimatyczne) oraz pośrednie (nieznajomość strategicznego potencjału różnorodności biologicznej, rozszerzenie granicy rolniczej, nielegalne uprawy, porządek publiczny i konflikty zbrojne) (Chaves, Arango 1997). Wzrost liczby ludności w Kolumbii, zapotrzebowania na zasoby naturalne, ekspansja miejska i ekspansja rolnictwa tropikalnego wprowadzają modyfikacje w ekosystemach, szczególnie generując zmiany w pokrywie roślinnej (Etter *et al.* 2006).

Konsekwencje dla środowiska naturalnego miast położonych w strefie równikowej w wyniku zmniejszania się zasięgu lasów, ubożenia ich składu gatunkowego oraz osuszania terenów podmokłych są wielorakie. Procesy urbanizacyjne, w wyniku których dochodzi do usuwania fragmentów naturalnej roślinności z miast prowadzą do zmniejszenia się zasobów naturalnych oraz potencjału ekosystemów, także będących na usługach mieszkańców miast. Dotyczy to m.in. zmian klimatycznych, potencjału produkcji żywności w regionie miejskim, utrzymywania się bilansu wodnego i jakości zasobów wodnych oraz powietrza, a także utraty wartości kulturowych krajobrazu i pogarszania się jego jakości (Moschella 2019).

Wylesianie zmienia również cykl obiegu wody w różnych skalach; w skali lokalnej nasila się tendencja występowania silnych spływów i przepływów, ale w większej skali następuje wzrost gwałtownych zdarzeń spływowych. Wynikiem tych zmian jest wzrost liczby ekstremalnych powodzi i susz (Coe *et al.* 2009). Usuwanie naturalnej roślinności także w dorzeczu rzeki Guatiquia, nad którą leży Villavicencio zmienia dynamikę koryta poprzez zwiększenie spływu powierzchniowego (Callède *et al.* 2004) oraz wielkości osadów pochodzących z erozji gleby, a wysuszenie mokradeł niszczy naturalne ekosystemy Llanos Orientales (Martinez *et al.* 2009).

UWARUNKOWANIA POLITYCZNO-GOSPODARCZE ROZWOJU MIASTA VILLAVICENIO W KOLUMBII

Przykładem miasta, którego intensywny wzrost prowadzi do coraz większej ekspansji na tereny leśne na wschodnich stokach Andów i na równiny trawiaste Llanos Orientales jest Villavicencio. Villavicencio jest miastem położonym u stóp Andów Wschodnich nad rzeką Guatiquia we wschodniej Kolumbii. Jest stolicą departamentu Meta. Najstarsza część miasta powstała na stokach andyjskich, na wysokości około 400 m n.p.m. Pozostałe dzielnice (*comunas* w sumie 10) rozciągają się w kierunku wschodnim i południowo wschodnim na rozległej równinie Llanos Orientales. Rzeka Guatiquia ogranicza ekspansję zabudowy miejskiej od północy, chociaż ostatnie lata przyniosły powstanie nowych osiedli w okolicach lotniska, na lewym brzegu rzeki. Cały obszar zurbanizowany – Villavicencio i okolice liczą około 1,2 mln mieszkańców¹.

Villavicencio założone zostało stosunkowo późno, bo dopiero w 1840 r. Jest najważniejszym ośrodkiem handlowym w regionie Llanos Orientales – na rozległych terenach pokrytych formacją roślinną *llanos*, których część znajduje się w granicach Kolumbii, a pozostała część w Wenezueli. Panuje tu klimat gorący, z wyraźnie zaznaczonymi porą deszczową i suchą.

W czasach prekolumbijskich tereny zachodniego Llanos zamieszkałe były przez plemiona indiańskie, z których najliczniejszym było *guayupes*. Wioski ich były rozproszone, a ludność zajmowała się rolnictwem, rybołówstwem oraz wymianą handlową. Produkty takie jak *yopo* (halucynogen), pióra, skóry dzikich zwierząt, koka, miód, wosk, owoce totumy, drewno, ryby, kukurydza i bawełna, a także niewolnicy przeznaczani na ofiary rytualne, stanowiły przedmiot wymiany z Indianami Muisca, którzy mieszkali na Sabana de Bogotá. Pierwszym Hiszpanem, który dotarł w latach 1536–1537 do miejsca, gdzie dziś leży Villavicencio był Pedro de Limpías. W 1740 r. Jezuici założyli tu hacjendę Apiay, z której prowadzili ewangelizację ludów tubylczych. Zostali stąd wypędzeni w 1790 r. Ich ziemię przejęła wspólnota Apiay (Garzón Ferro 2018).

Miejsce to leżało na szlaku, którymi wędrowali kupcy i hodowcy bydła z terenów departamentu Cundinamarca (Quetame i Fosca) na Llanos Orientales, gdzie czekały na nich żyzne, rozległe tereny do zagospodarowania. To właśnie kolonizatorzy pochodzący z Andów założyli pierwszą stałą osadę o nazwie Gramalote na prawym brzegu rzeki o tej samej nazwie. W 1850 r. zmieniono nazwę osady

¹ <https://www.eltiempo.com/>

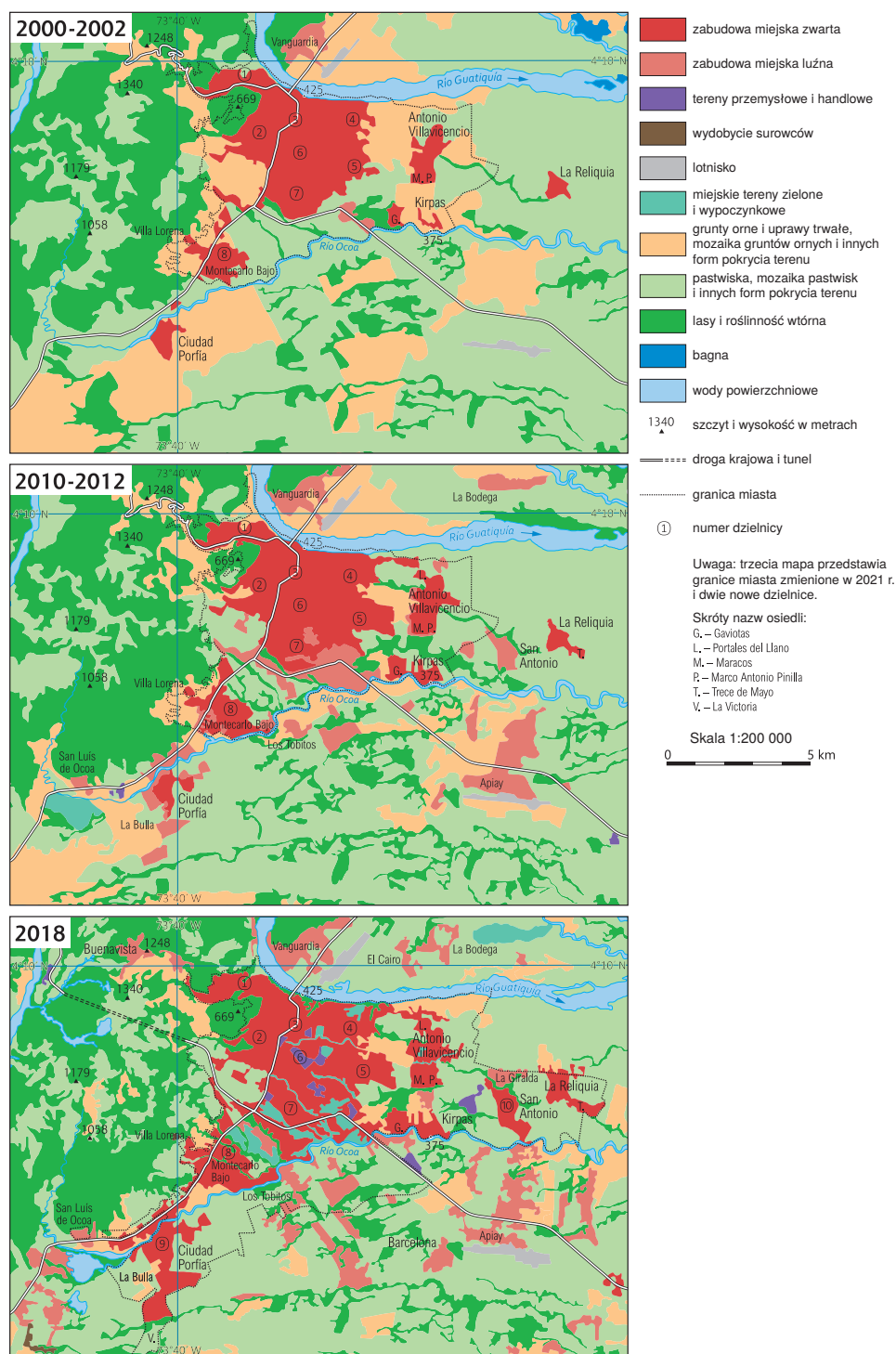
na Villavicencio, na pamiątkę bohatera walk o niepodległość Kolumbii. Osada rozwijała się powoli. Powstały pierwsze obiekty użyteczności publicznej – szpital, szkoła, teatr oraz liczne warsztaty rzemieślnicze. W 1917 r. Villavicencio zostało silnie zniszczone przez trzęsienie ziemi. Zniszczenia były tak duże, że planowano przenieść osadę w inne miejsce. Jednak o pozostawieniu jej w pierwotnej lokalizacji zdecydowało bardzo dobre położenie u stóp Andów Wschodnich w drodze na Llanos Orientales. W 1936 r. ukończono budowę drogi bitej łączącej Villavicencio z Bogotą, a w 1942 r. pierwszy most na rzece Guatiquía. W latach 1949–1953 trwały tu zaciekle walki wewnętrzne znane jako *La Violencia de los Llanos Orientales*. Po ogłoszeniu amnestii dla powstańców zaczął się masowy napływ nowych kolonistów, którzy przybywali tu z innych regionów kraju, szczególnie tych, gdzie *violencia* zbierała największe żniwo, czyli z Andów Środkowych i Zachodnich. W 1959 r. utworzono departament Meta i Villavicencio stało się jego stolicą (Garzón Ferro 2018).

Wiek XXI charakteryzuje się szybkim wzrostem liczby ludności miasta, które liczy około 558 tys. mieszkańców i podzielone jest na 10 dzielnic, zwanych *comunas* (na całym terenie zurbanizowanym obejmującym też sąsiednie municypia mieszka 1,2 mln osób). Z drugiej jednak strony czas ten związany jest z aktami przemocy i brakiem stabilizacji politycznej (DANE 2018). W 2002 r. organizacja paramilitarna FARC dokonała zamachu terrorystycznego detonując bombę w samochodzie pułapce w dzielnicy La Gramma. Zginęło 11 osób. W 2006 r. FARC ponownie dokonało w mieście zamachu bombowego, w którym zginęły dwie osoby. Od 2005 r. kryzys polityczny nazwany *La Crisis de los Nueve Alcaldes* spowodował chaos w zarządzaniu i znaczne pogorszenie stanu infrastruktury miasta. Wreszcie, w 2011 r. co najmniej 300 000 osób próbowało ewakuować się z miasta w nocy 3 grudnia i wczesnym rankiem 4 grudnia, z powodu fałszywego alarmu, który został rozpowszechniony przez media społecznościowe o zbliżającej się katastrofie na tamie Chingaza, która miałaby zniszczyć miasto. Przez co najmniej 6 godzin trwał exodus, powodując chaos w mieście, poważne wypadki drogowe, obrażenia i grabieże (Garzón Ferro 2018).

Rolnictwo, hodowla i górnictwo są filarami gospodarki miasta. Uzupełnia je funkcja handlowa, której zasięg obejmuje cały region Llanos Orientales. Oddanie do użytku drogi dwupasmowej łączącej Villavicencio z Bogotą sprawiło, że dziennie pokonują tę trasę setki samochodów ciężarowych przewożących towary z Llanos do centrum kraju, w tym ropę naftową ze złóż zlokalizowanych w Apiay w departamencie Meta, oraz zaopatrują Villavicencio w produkty pochodzące z regionu andyjskiego. Cały region należy do czołowych w Kolumbii regionów uprawy palmy olejowej, ryżu i soi oraz hodowli bydła.

WYZWANIA DLA ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO – OSIEDLA NIEFORMALNE

Gwałtowny wzrost Villavicencio jest świadectwem tworzenia się nowych białych osiedli w regionach peryferyjnych Kolumbii (Garzón Ferro 2018). Rozwój miasta ma przebieg liniowy z północy na południe i na południowy wschód; od centrum położonego w dolnych partiach stoków Andów Wschodnich ku równinnym peryferiom na Llanos. Poza tą ciągłą strefą zabudowy na otaczających miasto rozległych terenach płaskich, które do niedawna były ranchami hodowlanymi powstają punktowo nowe osiedla mieszkaniowe. Tysiące wolnych hektarów gruntów i brak skutecznej kontroli i regulacji ze strony władz miasta i departamentu sprawiają, że żyzne grunty równinne są w sposób ekstensywny, nieracjonalny i bezplanowy zabudowywane (Garzón Ferro 2018). Villavicencio formalnie nie tworzy strefy metropolitalnej, jednak wzrost zabudowy mieszkaniowej następuje najszybciej w municypiach sąsiadujących z miastem: Acacías, Guamal, Restrepo i Cumaral, Mieszka w nich 709 tys. osób, najwięcej w Acacías (94 tys.) i tworzą strefę ciągłej zabudowy (Suarez Puerto 2014). Mapa 1 przedstawia zmiany w zasięgu zabudowy miejskiej i odzwierciedla intensywne procesy imigracyjne i osiedleńcze w mieście w ciągu dwóch ostatnich dekad.

Ryc. 1. Villavicencio. Ekspansja zabudowy miejskiej 2000–2018.

Źródło: Opracował Andrzej Czerny na podstawie Mapa de Coberturas de la Tierra. Escala 1 : 100 000. Período 2000–2002, 2010–2012, 2018. IDEAM – Instituto de Hidrología, Meteorología y Estudios Ambientales.

Fig. 1. Villavicencio. Urban expansion, 2000–2018.

Maps by Andrzej Czerny. Data source: Mapa de Coberturas de la Tierra. Escala 1 : 100 000. Período 2000–2002, 2010–2012, 2018. IDEAM – Instituto de Hidrología, Meteorología y Estudios Ambientales.

Zmiany w zasięgu naturalnej szaty roślinnej na Llanos w strefie ekspansji zabudowy miejskiej Villavicencio wynikają głównie z wycinania lasów na stokach Andów Wschodnich w zachodniej części miasta oraz osuszania terenów podmokłych. Miasto, które powstało na styku dwóch ekosystemów: rozległych obszarów trawiastych Llanos i lasów górskich na stokach andyjskich wydaje się być miastem zielonym. Między zabudową miejską znajdują się liczne fragmenty roślinności naturalnej, w tym kępy drzew – najwięcej w dolinach rzek przepływających przez Villavicencio (Buitrago Valenzuela, Ceballos Ladino 2018).

Fot. 1. Park w najstarszej części miasta.

Źródło: fot. własna autora.

Photo 1. A park in the oldest part of the city

Source: author's own photo.

Poza tym zmiany w pokrywie roślinnej wynikają z wprowadzania monokultury w rolnictwie (głównie palmy olejowej i soi), ekstensywnej hodowli bydła i działalności górniczej (eksploatacji ropy naftowej i gazu ziemnego w okolicach miasta) (Mora, Trujillo 2014; Latorre et al. 2014; Ortiz-Moreno 2015). Nasilające się procesy eksploatacji zasobów istniejących w regionie, który do końca XX wieku traktowany był jako region peryferyjny, rolniczo-hodowlany, swego rodzaju „wentyl” dla przemysłowych uchodźców z regionów andyjskich, prowadzą do intensyfikacji zabudowy miejskiej i wyznaczają nowe osie rozwoju tej zabudowy (Suarez Puerto 2014).

Szybki wzrost demograficzny i niekontrolowana ekspansja miasta spowodowana nieuregulowanym wzrostem urbanistycznym, koncentracją działalności i usług dla regionu oraz procesami generowania większych nierówności w kontekście szczególnych problemów społeczno-politycznych sprawia, że ośrodek ten jest traktowany przez władze centralne i regionalne jako „strefa ekspansji pionierskiej”. Przekształcenie gospodarki rolno-hodowlanej w całym departamencie Meta w gospodarke górniczo-przemysłową, której najważniejszym aktorem jest wzrost eksploatacji ropy naftowej przyciągnęło do miasta zarówno nowych osadników jak i kapitał krajowy i zagraniczny (Suarez Puerto 2014).

Kryzys gospodarczy drugiej dekady XXI wieku, który dotknął Kolumbię przyczynił się do wystąpienia procesów deindustrializacji. W przypadku Villavicencio doprowadził do zanikania tradycyjnych gałęzi przemysłu (głównie rolno-spożywczego), które wcześniej dawały zatrudnienie rzeszom imigrantów z terenów górskich. Upadek zakładów przemysłu spożywczego (m.in. młynarskiego) doprowadził do wzrostu bezrobocia, handlu narkotykami, nasilenia się konfliktów zbrojnych i wywłaszczania ziemi rolnej przez wielki kapitał w regionach tradycyjnie rolniczych. Ponieważ kryzys dotknął cały kraj to m.in. zwiększyły się migracje na *llanos* w poszukiwaniu pracy. Mieszkańcy terenów górskich widzą tu szansę na poprawę warunków życia – zdobycie pracy w górnictwie lub w usługach. Miasto w drugiej dekadzie XX wieku przeszło proces stopniowej deindustrializacji (wywołanej upadkiem przemysłu rolno-spożywczego) do wzmocnienia niektórych gałęzi przemysłu górniczego, usług bezpośrednich i pośrednich związanych z działalnością naftową oraz innych sektorów, takich jak turystyka regionalna, budownictwo i handel (Suarez Puerto 2014).

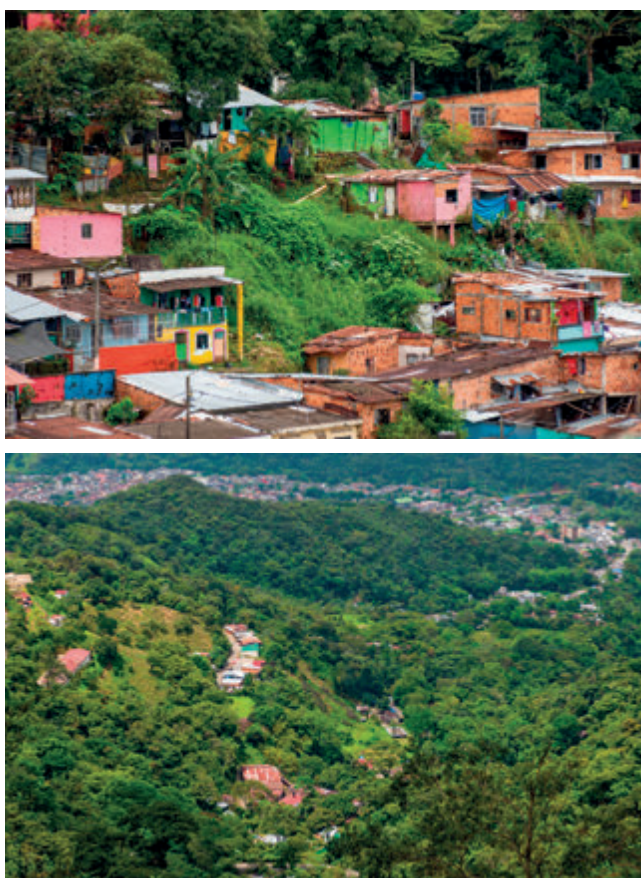
Rozwój rozproszonej zabudowy od lat 90. XX w. jest w dużym stopniu związany z szybką waloryzacją gruntów spowodowaną poszukiwaniem nowych działek pod zabudowę przez deweloperów (Devia Acosta 2018). Proces ekspansji zabudowy nie jest skutecznie kontrolowany przez władze miejskie. Towarzyszy mu spekulacja ziemią i chaos urbanistyczny. Powszechnie występują tereny nieużytków i niezagospodarowanych działek otoczone strefą zurbanizowaną. Wysokie ceny ziemi w mieście przy występujących kolejnych falach migracji sprzyjają fragmentacji zabudowy oraz tworzeniu się osiedli zabudowy nieformalnej. To zjawisko należy do bardzo rozpowszechnionych w Villavicencio (Devia Acosta 2018).

Nieformalną zabudowę mieszkaniową – zajmowanie wolnych działek ziemi oraz wznoszenie samodzielnie „dachu nad głową” stanowi reakcję ludności ubogiej na brak mieszkań i programów budownictwa socjalnego dla najniższych warstw społecznych (Torres Tovar 2009). Pierre George już na początku lat 80. XX wieku zjawisko osiedli nieformalnych nazywał dzielnicami spontanicznego wzrostu lub *bidonville* (George 1983: 128). Charakteryzują się one brakiem usług publicznych oraz mieszaniną typów zabudowy i materiałów, z których ta zabudowa powstała. Z biegiem lat wszystkie osiedla zakładane spontanicznie, bez planów urbanistycznych i brakach w infrastrukturze, rozlewające się na peryferiach miast zaczęto nazywać osiedlami nieformalnymi lub marginalnymi (Czerny 2014).

Tego typu osiedla dominują w miastach południowoamerykańskich. Ich rozprzestrzenianie się stanowi poważne wyzwanie dla władz, których działania nie nadążają za tempem budowy nowych osiedli nieformalnych. Także wobec konieczności wprowadzanie zmian w strukturze użytkowania ziemi i realizacji projektów rozwoju zrównoważonego dominacja zabudowy spontanicznej, nieuporządkowanej, gdzie niezaspokojone są podstawowe potrzeby mieszkańców stanowi poważny problem dla procesów zarządzania miastem (Czerny 2014).

W przestrzeni zurbanizowanej Villavicencio prawie 60% stanowi zabudowa nieformalna. Osiedla nieformalne zlokalizowane są głównie na terenach objętych ochroną (podmokłych, na zalesionych stokach górskich) oraz na terenach o dużym zagrożeniu niekorzystnymi procesami naturalnymi (Devia Acosta 2018). Szczególnie silna presja na ziemię leżące odłogi, nie nadające się do zabudowy miała miejsce od końca XX wieku do 2013 r., kiedy procesy rugowania mieszkańców wsi z ich miejsc zamieszkania nasiliły się w całym kraju. Wiele osób zmuszonych do emigracji osiedliło się w Villavicencio. I tak w 1999 r. powstały m.in. osiedla La Nora i Maracos, w 2000 r. La Reliquia, w 2002 r. Villa Juliana, w 2004 r. Villa Hermosa, w 2007 r. Jericó, w 2008 r. Trece de Mayo, w 2009 r. Portales del Llano i Bellavista, w 2011 r. osada La Victoria, a w wyniku jej eksmisji powstała osada w sektorze Villa Lorena (Diaz Jaramillo 2013: 98–99). Chociaż imigranci z innych regionów kraju osiedlali się i nadal osiedlają w różnych częściach Villavicencio, to najwięcej ich prowizorycznych osiedli powstało na obrzeżach, oddalonych od centrum.

Na południe od centrum, wzdłuż drogi do Acacias znajduje się Ciudad Porfía, jedno z pierwszych dużych osiedli w mieście powstałe w latach 80. XX w. Dziś Ciudad Porfía liczy prawie 80 tysięcy mieszkańców. To, co zaczęło się jako wyspa nieformalnej zabudowy, stało się „miastem” w południo-

Fot. 2 i 3. Osiedla nieformalne na stokach Andów, w strefie objętej ochroną

Źródło: fot. własna autora.

Photo 2. and 3. Informal settlements on the slopes of the Andes, in a protected area.

Source: author's own photo.

wej części Villavicencio i obszarem dalszej ekspansji zabudowy na nieliczne jeszcze wolne tereny, między gęsto zaludnionymi obszarami miasta. Nowe osiedla niszczą naturalny teren bagien i kanałów w dolinie rzeki Ocoa. Zbiorniki i kanały ułatwiają zaopatrzenie mieszkańców w wodę, ale obecność rozległych terenów podmokłych oznacza też osiedlanie się na gruncie niestabilnym, na brzegach okolicznych rzek i obszarów o dużej dynamice zmian reżimu wodnego. Jest to teren o wysokim poziomie ryzyka dla osadnictwa ze względu na występujące powodzie i osuwiska ziemi (Devia Acosta 2018).

Kolejnym obszarem ekspansji nieformalnej urbanizacji jest wschodnia strefa peryferyjna miasta pomiędzy rzekami Ocoa, potokiem – Caño Maizaro i Guatiquía (dzielnice 4 i 5 ryc. 1). Znajdują się tam osiedla Kirpas Gaviotas, San Antonio, La Reliquia, 13 de Mayo, Marco Pinilla i San Carlos. Osiedla te przyjmują od dekady najwięcej rodzin dotkniętych przymusową emigracją i wypędzanych z regionów wiejskich w zachodniej Kolumbii. Osiedla te charakteryzują się wysokim niedoborem w zakresie usług publicznych oraz brakiem bezpieczeństwa. Do tego obszaru dołączają 3 osiedla nieformalne powstałe na prawym brzegu rzeki Guatiquía, w sąsiedztwie lotniska. Tylko pomiędzy dzielnicami (*comunas*) 8 i 5 znalazło się ponad 1000 rodzin wysiedlonych w wyniku przemocy, a dalszych 300 w dzielnicach 3, 4 i 5 (Diaz Jaramillo 2013).

Obszary te charakteryzują się lokalizacją z dala od centrum miasta, brakiem ciągłości urbanistycznej, wysokim poziomem wrażliwości środowiska i trudnościami w tworzeniu relacji społecznych

opartych na wzajemnym zaufaniu i współpracy. Są one słabo skomunikowane z miastem, z utrudnieniami w dostępie do dróg i usług publicznych. Powstały w wyniku inwazji na wolne lub należące do spekulantów działki. Wolne grunty są parcelowane na małe działki i zagospodarowywane indywidualnie, bez planu miejscowego, programów rozbudowy infrastruktury lub planów architektonicznych (Capel 2001). Proces przyznania własności działkom trwa często wiele lat i władze nie spieszą się z wydaniem tego aktu (Torres Tovar 2009). Ten niekontrolowany proces urbanizacji pociąga za sobą poważne problemy w środowisku naturalnym – niekontrolowany wyrąb lasów, pogorszenie stanu ekosystemów i cieków wodnych wynikające m.in. z lokalizowania osiedli nieformalnych na skraju lasów lub na brzegach rzek (Vargas Pabón 2011).

Nieformalny proces zagospodarowania przestrzennego miasta jest utożsamiany z działaniami nielegalnymi i samodzielnym stawianiem domów z prowizorycznych, nieodpowiednich i mało trwałych materiałów. Jest zjawiskiem powszechnym chociaż analizy wpływu takiego postępowania na urbanistyczny układ miasta nie są liczne (Varga Pabón 2011). Zabudowa nieformalna w Villavicencio jest tworzona nie tylko przez uchodźców z innych departamentów, gdzie od wielu wieków nasilone jest zjawisko rugowania mieszkańców wsi praktykowane przez grupy paramilitarne, producentów narkotyków i bojówki, także wspierane przez państwo w celu przejęcia ich ziemi, ale też przez robotników rolnych, zatrudnianych okresowo na farmach i ranczach. Przejmowanie ziemi pod zabudowę kontrolują grupy przestępcze, które wspierane są przez firmy budowlane i lokalnych polityków (Devia Acosta 2018).

Ten cykl: inwazja – zagospodarowanie działek – ekspansja coraz to nowej zabudowy – legalizacja – inwestycje w infrastrukturę miejską na terenach peryferyjnych, wzdłuż brzegów rzeki Ocoa aż do Guatiquia jest stale reprodukowaną strategią urbanizacji i waloryzacji gruntów. Korzyści z tych spontanicznych, nieuregulowanych procesów czerpią agencje handlu nieruchomościami, właściciele dużych terenów podmiejskich, instytucje finansowe oraz firmy budowlane (Devia Acosta 2018).

Zasięg terenów zurbanizowanych zmienia się w warunkach silnej polaryzacji społecznej. Dzielnice i osiedla warstwy 1, czyli najuboższej otaczają pierścieniem śródmieście Villavicencio. Ludność zaliczana do tej warstwy stanowi ponad 50% mieszkańców. Natomiast, jak podaje Devia Acosta (2018) 16% obszaru zurbanizowanego zajmują osiedla grodzone. Podczas gdy, jedynie 3,5% mieszkańców miasta należy do warstw 5 i 6. W obu przypadkach tereny zieleni przeznaczone na użytek mieszkańców zajmują niewielkie przestrzenie (2,8 m²/mieszkańca) (Devia Acosta 2018).

PROCESY PRZESTRZENNE A (POT-Y)

Szczególną cechą struktury przestrzennej Villavicencio, wynikającą z szybkiego rozwoju miasta oraz słabości planowania miejskiego i kontroli gospodarki gruntami, jest chaos w modelu wykorzystania terenu. Pomimo rozproszenia zabudowy istnieje silna tendencja do pogłębiania się w strukturze funkcjonalno-przestrzennej modelu centrum-peryferie, z przewagą użytkowania mieszanego (handlowego, administracyjnego, mieszkaniowego) w tradycyjnym centrum miasta oraz punktowej lokalizacji usług o różnej jakości i skierowanych do odbiorców reprezentujących różne warstwy społeczne na peryferiach.

Dynamiczny, w dużej mierze nieformalny rynek nieruchomości pogłębia procesy segregacji społeczno-przestrzennej. Na peryferiach osiedlają się głównie ubodzy mieszkańcy, chociaż w ostatnich latach powstają tam również osiedla grodzone dla najbogatszych warstw społecznych (najbogatszych).

Nastąpił również gwałtowny wzrost projektów budownictwa mieszkaniowego realizowanych przez firmy budowlane z Bogoty dla mieszkańców stolicy, którzy tu kupują drugie domy oraz domy do klasy średniej i wyższej. Pierwsze osiedla domów wiejskich dla mieszkańców stolicy powstały w 1995 r. Rośnie rola pośredników w obrocie nieruchomościami, spekulacji gruntami i zarządzania

Fot. 4. Dzielnica nieformalna w centrum miasta

Źródło: fot. własna autora.

Photo 4. Informal district in the city center

Source: author's own photo.

inwestycjami budowlanymi w mieście. Wymienieni aktorzy są odpowiedzialni za rozproszoną zabudowę mieszkaniową, powstawanie nowych centrów handlowych, sieci instytucji finansowych oraz obiektów turystycznych i rekreacyjnych (de Mattos 2008). Boom na rynku nieruchomości obejmuje tereny wiejskie należące do municypium Villavicencio. Dokonuje się parcelacji dużych działek pod osiedla grodzone, szczególnie w miejscowości Apiay. Proces ten generuje silną presję na działki wiejskie i wzrost ich cen oraz wzrost popytu na usługi publiczne.

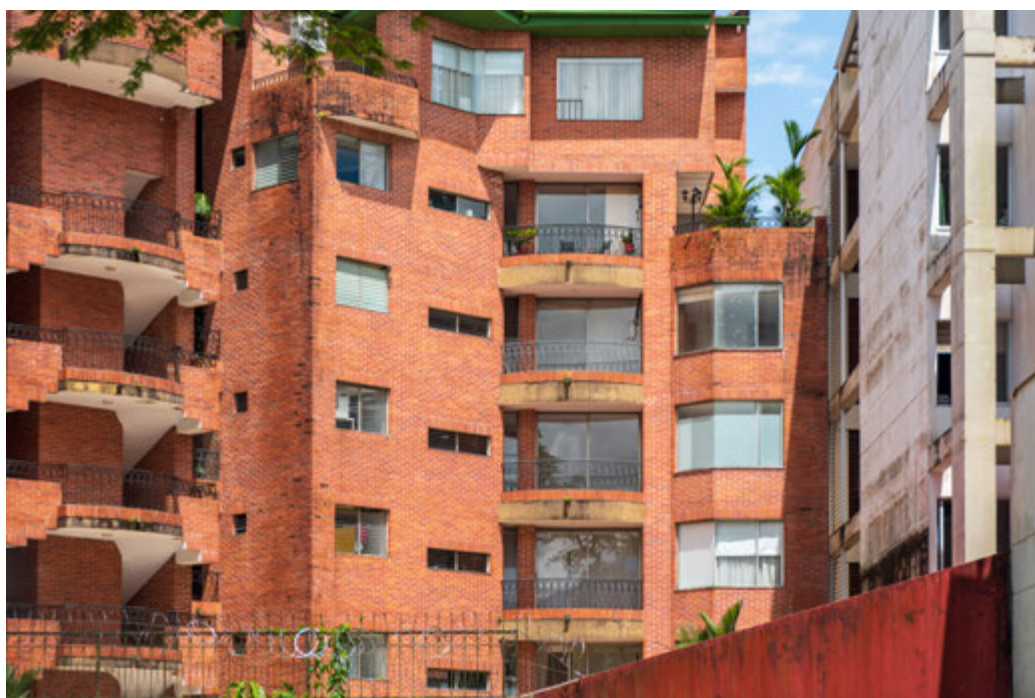
Jednocześnie też w Villavicencio brakuje około 40 tys. mieszkań, co stanowi ok. 30% istniejących dzisiaj na rynku lokali mieszkalnych. Mieszkań odpowiedniej jakości (wyposażonych w podstawowe urządzenia) brakuje ok. 14%, przy czym deficyt jakościowy wynosi 13,0% (Guzmán Gutiérrez 2020).

Plan zagospodarowania przestrzennego – Plan de Ordenamiento Territorial (POT) z 2015 r. zakładał zmianę układu przestrzennego miasta – z monocentrycznego na policentryczny (Díaz Rincón, Reina Bravo 2020). Taka zmiana układu urbanistycznego ma poprawić transport w mieście, udrożnić główne arterie komunikacyjne oraz spowodować powstanie subcentrów, których zadaniem ma być odciążenie centrum historycznego, w którym skupiają się najważniejsze instytucje i usługi.

Urbaniści są zdania, że Plan de Ordenamiento Territorial (POT) z 2015 r. nie jest przestrzegany. Wręcz przeciwnie – założenia planu są sprzeczne z modelem ekspansji zabudowy przyjętym przez deweloperów i innych inwestorów w mieście. Ci bowiem, nie uwzględniają w swoich planach zabudowy terenów o naturalnej roślinności, szczególnie terenów podmokłych lub obszarów o wysokim ryzyku występowania osuwisk w dolinach rzek, które zabezpiecza się murami przed wylaniem².

Fragmentacja przestrzenna zabudowy miejskiej sprawia, że inwestycje drogowe, kanalizacja, wodociągi i inne są bardzo kosztowne. Jednocześnie też Plan zagospodarowania przestrzennego mia-

² <https://www.eltiempo.com/>

Fot. 5. Osiedle grodzone dla zamożnych mieszkańców Villavicencio

Źródło: fot. własna autora.

Photo 5. A gated community for the wealthy residents of Villavicencio

Source: author's own photo.

sta Villavicencio nie dostarcza odpowiednich narzędzi, dzięki którym można by realizować projekty renowacji istniejących budynków mieszkalnych. Priorytetem jest opracowanie i wdrożenie strategii oraz narzędzi zapewniających kompleksową ochronę różnorodności biologicznej w kolumbijskich miastach, umożliwiającą jej włączenie do procesów decyzyjnych związanych z planowaniem i zarządzaniem środowiskiem miejskim. Ostatnie lata przyniosły w Kolumbii ponowny wzrost migracji wewnętrznych spowodowanych nasilającymi się walkami zbrojnymi i wypędzaniem ludności z niektórych regionów (Guzman Gutierrez 2020). Jednym z miast, przyjmujących największą liczbę imigrantów stało się Villavicencio. Presja na ziemię w mieście – zajmowania nielegalnie nowych działek pod zabudowę nieformalną wpłynęło bardzo niekorzystnie na stan środowiska przyrodniczego. Wylesianie stoków andyjskich, inwazje zorganizowane na tereny podmokłe, zajmowanie działek na terenach objętych ochroną, zasypywanie cieków wodnych odprowadzających nadmiar wody z terenów podmokłych do rzek, etc. stanowi wyzwanie dla planowania przestrzennego, które powinno regulować te kwestie. Tereny najbardziej narażone na procesy degradacji zlokalizowane są wzdłuż brzegów rzek. Oprócz ryzyka zniszczenia domów przez wahające się stany wody, brzegi rzek służą jako wysypiska śmieci.

WNIOSKI

Priorytetem dla władz jest opracowanie i wdrożenie strategii i odpowiednich narzędzi zapewniających kompleksową ochronę różnorodności biologicznej w mieście poprzez włączenie tego tematu do procesów decyzyjnych związanych z planowaniem i zarządzaniem środowiskiem miejskim (Gu-

Fot. 6. Eleganckie centrum handlowe w zamożnej dzielnicy. Otoczone zielenią z akwariem
Źródło: fot. własna autora.

Photo 6. An elegant shopping center in an affluent district. Surrounded by greenery with an aquarium
Source: author's own photo.

Fot. 7. Domy stawiane w ramach programów budownictwa społecznego dla ludności ubogiej
Źródło: fot. własna autora.

Photo 7. Houses built as part of social housing programs for the poor.
Source: author's own photo.

zmán Gutiérrez 2020). Jednocześnie wprowadza się strategię zrównoważonego rozwoju budownictwa miejskiego, której zadaniem jest:

- zagwarantowanie mieszkańcom dzielnic ubogich odpowiednich (w warunkach klimatu gorącego, dużej wilgotności) materiałów budowlanych;
- przygotowanie koncepcji i planów architektonicznych tanich domów wznoszonych z odpowiednich materiałów dla mieszkańców dzielnic ubogich;
- zastosowanie materiałów pochodzących z recyklingu do budowy, które jednocześnie są energooszczędne;
- pozyskanie i produkcja lokalna materiałów budowlanych, aby wspierać lokalną gospodarkę i zmniejszyć koszty transportu oraz związane z tym zużycie energii (Hidalgo, Freire 2020).

Niestety, do chwili obecnej wskaźnikiem zmian jest znaczny ubytek lasów i pastwisk zarówno w granicach miasta, jak i na terenach je otaczających. Ekspansja zabudowy na zewnątrz prowadzi do intensywnej suburbanizacji, szczególnie na terenach płaskich, gdzie koszty urbanizacji są niższe niż na stokach andyjskich, ale i przyczynia się do osuszania mokradeł, tak ważnych dla ekosystemu *llanos* (Manrique Correa *et al.* 2019: 26). To z kolei generuje lokalizację „mikrorzdzeń” [mikro-centrów] działalności gospodarczej z dale od centrum. W wyniku tego procesu następują zmiany krajobrazu z wiejskiego na miejski w strefie podmiejskiej (Manrique Correa *et al.* 2019: 28).

Literatura

- Buitrago Valenzuela D.C., Ceballos Ladino L.A., 2018, *Estrategia para la conservación de primates diurnos en el área urbana consolidada de Villavicencio con base en su distribución y conflictos*, Universidad de Los Llanos, Facultad de Ciencias Básicas e Ingeniería, Programa de Biología, Villavicencio, Colombia.
- Callède J., Guyot J.L., Ronchail J., L'Hôte Y., Niel H., De Oliveira E., 2004. Evolution du débit de l'Amazone à Óbidos de 1903 à 1999, *Hydrological Sciences Journal*, 49, 1, s. 85–97.
- Castells M., 1974, *La cuestión urbana*. Siglo Veintiuno Editores. México.
- Coe M.T., Costa M.H., Soares-Filho B.S., 2009. The influence of historical and potential future deforestation on the stream flow of the Amazon River—Land surface processes and atmospheric feedbacks, *Journal of Hydrology*, 369, 1–2, s. 165–174.
- Comisión Económica Para América Latina y El Caribe – CEPAL, Centro de Las Naciones Unidas Para Los Asentamientos Humanos (HÁBITAT). El espacio regional. Hacia la consolidación de los asentamientos humanos en América Latina y el Caribe.
- Crecimiento de Villavicencio – Otras Ciudades – Colombia – 2022. *ELTIEMPO*. <https://www.eltiempo.com/colombia/otras-ciudades/crecimiento> [dostęp: 23.06.2022].
- Chaves M.E., Arango V.N. (eds), 1997, *Causas de pérdida de biodiversidad. Informe Nacional sobre el Estado de la Biodiversidad, Colombia*, Tomo. 2, Ministerio de Medio Ambiente y PNUMA. Bogotá D.C.
- Czerny M., 2014, *Stare i nowe w przestrzeni miast latynoamerykańskich*, WUW, Warszawa.
- DANE 2018, <https://geoportal.dane.gov.co/geovisores/sociedad/cnpv-2018/?lt=4.110829068190018&lg=-73.46847854549992&z=11>
- De Mattos C., 2008, Modernización capitalista y transformación metropolitana en América Latina: cinco tendencias constitutivas [w:] A. Geraiges de Lemos, M. Arroyo, M.L. Silveira, *América Latina: cidade, campo e turismo*, São Paulo, CLACSO, s. 41–73.
- Devia Acosta C.Y., 2018, *Urbanización, red urbana y extractivismo. Una visión del caso de Villavicencio (Meta, Colombia)*. Universidad Estadual Paulista – UNESP, Presidente Prudente – SP.
- Díaz Jaramillo D.A., 2013, *Los desplazados en Villavicencio 1997–2011. Una mirada a la política pública desde ellos*. Escuela Superior de Administración Pública. Bogotá.
- Díaz Rincón D.F., Reina Bravo Y.M., 2020, Una mirada crítica al modelo de ocupación planteado por el Plan de Ordenamiento Territorial de Villavicencio, *Revista Ciudades, Estados y Política*, 7, 2, s. 43–58.
- Etter A., McAlpine C., Pullar D., Possingham H., 2006, Modelling the conversion of Colombian ecosystems since 1940: Drivers, patterns and rates, *Journal of Environmental Management*, 79, 1, s. 74–87.

- Guzmán Gutiérrez J.S., 2020, *Intervención urbana integral de recuperación y transformación del espacio público de la ronda del caño Maizaro tramo central entre la comuna 3 y 6 de la ciudad de Villavicencio*. Universidad Antonio Nariño. Facultad de Artes. Villavicencio, Meta.
- Garzón Ferro A.M., 2018, *En busca de una ciudad para vivir: Los procesos de configuración territorial en Villavicencio a partir de la migración histórica en el municipio*. Universidad Santo Tomás, División de Ciencias Sociales, Facultad de Sociología, Bogotá.
- Información general de Villavicencio. 2022. (https://web.archive.org/web/20150528074931/http://villavicencio.gov.co/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=188). Alcaldía del municipio. Archivado desde el original (http://villavicencio.gov.co/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=188) el 28 de mayo de 2015.
- Latorre J.P., Rodríguez O., Corredor L.P., Arias A., 2014, *Condición de las unidades ecobiogeográficas continentales y sistema nacional de áreas protegidas en Colombia*. Parques Nacionales Naturales de Colombia. Bogotá.
- Manrique Correa D.A., Fárelo Castellanos J.S., Hernández Parra Z.Y., 2019, *Análisis multitemporal de la transformación del paisaje natural suburbano, en la ciudad de Villavicencio 2003–2015, por la ampliación urbana*, Universidad Cooperativa de Colombia, Facultad de Ingenierías, Programa de Ingeniería Civil, Villavicencio, Meta.
- Mapa de Coberturas de la Tierra. Metodología Corine Land Cover adaptada para Colombia*. Escala 1 : 100 000. [Bogotá] Instituto de Hidrología, Meteorología y Estudios Ambientales. *Periodo 2000–2002, 2012; 2010–2012, 2014; 2018, 2021*, <http://www.siac.gov.co/catalogo-de-mapas> [dostęp 19.05.2023].
- Mora M.A., Trujillo J.M., 2014, La ciudad y su dinámica, *Orinoquia*, 18, 2, s. 7–10.
- Moschella P., 2019, El desafío del crecimiento urbano sostenible en la ciudad amazónica de Iquitos. [w:] B. Desmaison (ed.): *CASA. Ciudades Auto-Sostenibles Amazónicas*. Lima: PUCP, FAU, s. 304–317.
- Redacción eltiempo.com (31 de octubre de 2006). Atentados en Bogotá y Villavicencio se realizaron con la misma ‘receta’ de explosivos. (<http://www.eltiempo.com/archivo/documento/CMS-3308414>). EL TIEMPO Casa Editorial. [dostęp: 28.08.2022].
- REUTERS-AP/BOGOTÁ (8 de abril de 2002). Coche bomba deja 11 muertos en Colombia (<http://www.eluniverso.com/2002/04/08/0001/14/96E5A73794B34C23B4A25B3AD6AB6DA7.html>). Compañía Anónima EL UNIVERSO [dostęp: 23.06.2022].
- Rudas G., Marcelo D., Armenteras D., Morales M., Delgado L.C., Sarmiento A., 2007, *Biodiversidad y actividad humana: relaciones en ecosistemas de bosque subandino en Colombia*. Instituto de investigación de Recursos Biológicos Alexander von Humbolt. Bogotá D.C., Colombia.
- Salamanca Uribe J. Villavicencio: la ciudad de las dos caras. 2009. (<http://www.banrepcultural.org/blaavirtual/revistas/credencial/marzo2009/villavicencio.htm>) [dostęp: 28.08.2022].
- Suarez Puerto L., 2014, Breve mirada al proceso de urbanización en el Meta y Villavicencio, desde la nueva presión económica y social. *GEON, Revista electrónica de la Facultad de Ciencias Económicas de la Universidad de Llanos*, 1, 2, julio–diciembre, s. 1–7.
- Torres Tovar C.A., 2009, *Ciudad informal colombiana. Barrios construidos por la gente*, Universidad Nacional de Colombia. Bogotá.
- Vargas Pabón C.D., 2011, *Modelo de gestión urbano para las áreas de expansión de la ciudad de Villavicencio el crecimiento y desarrollo no planificado de las ciudades. Villavicencio – Meta*, Pontificia Universidad Javeriana, Facultad de Arquitectura y Diseño, Carrera de Arquitectura. Bogotá D.C.